

שׁוּיץ

(גרמנית: Schweiz; צרפתית: Suisse; איטלקית: Svizzera). רפובליקה קונפדרטיבית בהרי האלפים, במרכז אירופה. גובלת בצרפת, באיטליה, בגרמניה ובאוסטריה. מימי הביניים ישבו יהודים בש'. תהליך האמנציפציה שלהם היה הממושך ביותר באירופה, תחילתו ב-1798 והשלמתו ב-1874. ערב מלחמת-העולם השנייה ישבו בש' 18,000 יהודים (0.4% מכלל התושבים), וקהילותיהם היו מאורגנות ב'ברית הקהילות היהודיות בש'.

בשנת 1933 יזמה ה'ברית' משפט נגד שני נאצים שהפיצו את ה'פרוטוקולים של זקני ציון' בש', ובין העדים במשפט הופיע גם חיים וייצמן. ההצלחה המעשית של פעולה משפטית זו היתה קטנה, אך למשפט ולפסק הדין היו הדים רבים. בפברואר 1936 התנקש הסטודנט היהודי דוד פרנקפורטר בחיי איש המפלגה הנאצית בש' וילהלם גוסטלופ, נדון למאסר אך אחרי המלחמה נחון.

מאז קונגרס וינה ב-1814-1815 הוכרה ניטרליות התמיד של ש', והשוויצים שמרו בקפידה שלא להיות מעורבים בעימותים בין מדינות אחרות. עם זאת היתה לש' מסורת ארוכה של מתן מיקלט למי שנרדפו בארצותיהם בשל השקפותיהם או בשל פעילותם נגד הממשל. במלחמת-העולם השנייה היתה ש' מרכז בין-לאומי למידע ולמפגש, התרכזו בה גם אחדים מהארגונים היהודיים הבין-לאומיים והם שקדו לקיים קשר עם יהודים בארצות הכבושות והגרורות ועסקו בתוכניות ונסיונות הצלה (ראה להלן).

מראשית עליית הנאצים לשלטון בגרמניה עמדה ש' בפני נסיונם של אלפי יהודים להימלט לתחומה. בקובעה את עמדתה בבעיית הפליטים הללו ראתה הממשלה הפדרלית (Bundesrat) צורך לשקול את ההשפעות המדיניות, הצבאיות, הכלכליות והחברתיות שהיו צפויות נוכח התפתחות המצב המדיני והכללי לפני המלחמה ובמהלכה. נקבעו אבחנות בין סוגים שונים של פליטים: פליטים מדיניים, שכמקודם ניתן להם מיקלט; מהגרים, שהוענקה להם זכות שהות מוגבלת בהנחה שימשיכו בדרכם ליעד הגירה אחר; פליטים שהועמדו בפיקוח מיוחד ונעשו מאמצים לחייבם לצאת בהקדם האפשרי את הארץ. בעת המלחמה הגיעו, לבד מן היהודים, פליטים אחרים מכול הארצות הכבושות, מהולנד בצפון ומאיטליה בדרום, ואנשי צבא מצבאות בעלות-הברית. בסך-הכול עברו את ש' בעת שלטון הנאצים כ-300,000 זרים, ביניהם כ-30,000 יהודים. מצבם של הפליטים היהודים ותנאיהם השתנו בעקבות השינויים שחלו בגרמניה ובאוסטריה ואחרי-כן בשדות הקרב. בשנים הראשונות לשלטון הנאצים הגיעו כמה אלפי יהודים, שרובם עוד היו מסוגלים לפרנס את עצמם, ורובם גם הצליחו להמשיך ולהגר מש'. בעקבות סיפוח אוסטריה לגרמניה במרס 1938 השתנו כליל פני הדברים. אלפי יהודים ניסו אז להגיע לש' בבריחה מבוהלת. שלטונות ש' ותושביה התייחסו בהסתייגות רבה ואף בהתנגדות חריפה לאפשרות שזרם פליטים גדול ייכנס

לארצם. ש' כה טרחה שלא להיות מזוהה עם בעיית הפליטים, עד שסירבה לארח את הוועידה שזימן נשיא ארצות-הברית פרנקלין דלנו רוזולט בקיץ 1938 לשם דיון בבעיית הפליטים, ונציגי 32 המדינות שהשתתפו בה התכנסו בעיירת הנופש אוויאן בגדה הצרפתית של אגם ז'נוה (ראה ועידת אויאן).

משמעות מיוחדת היתה ליזמת שלטונות ש' שגרמה, בהדרכת ראש המשטרה ד"ר היינריך רוטמונד, שיונהג סימון מיוחד של דרכוני היהודים בגרמניה ואוסטריה ושמנעה כניסתם כתיירים גרמנים, שלא היו זקוקים לאשרה. הסכם בעניין זה הושג בין ש' לגרמניה בסתיו 1938, וב-5 באוקטובר פירסם משרד הפנים הגרמני הוראה, ולפיה נדרש כול יהודי, אזרח גרמניה או אוסטריה, להחזיר את דרכונו כדי שיוחתם באדום באות J (Jude). כך אפוא היתה היוזמה, שצמחה מתוך המגעים עם ש', לגזירה כללית שחלה על כול יהודי גרמניה. פעולה מינהלית זו איפשרה גם לארצות האחרות להפלות לרעה את היהודים שניסו להיכנס אליהן. אחרי פרוץ המלחמה צומצמו אפשרויות ההגירה לש' עוד יותר.

בעת המלחמה ביקשה ש', כשאר הארצות הניטרליות, לשמור בקפדנות על הניטרליות ולא לעורר התנגדות כלשהי בגרמניה, שבה נעשתה תלויה אף בשטחי כלכלה רבים. אומנם, הממשלה ניסתה שלא לתת יד חופשית לתעמלנים הנאצים שפעלו בש', אך בכול זאת גברה במידת מה האנטישמיות, בצד פעילותם של חוגי כנסייה וציבור שדרשו שש' תתן כבעבר זכות מיקלט לנרדפים. כבר באוקטובר 1939 החלו השלטונות להגביל את אפשרויות הכניסה למדינה לכול הזרים ובמיוחד ליהודים, הוחמרו תנאי השהות של כול הזרים, ובמיוחד של הפליטים, ולמשטרה ניתנה רשות לגרש כול מי שאינו נשמע להוראותיה. בשנת 1940, לאחר כיבושי הגרמנים בצפון אירופה ובמערבה, חלה עוד החמרה במצב. הפליטים שנמצאו במדינה רוכזו במחנות, וב-1942 נשלחו כמה עשרות מהם למחנות עבודה, כדי לתרום למאמץ שהמלחמה גרמה. כניסת פליטים מצרפת נאסרה כליל, והמבריחים את הגבול גורשו עם לכידתם. ב-1941 נהגו השלטונות בסובלנות רבה יותר כלפי בורחים מהולנד ובלגיה, ביניהם גם כמה מאות יהודים, אך לאחר השתלטות הגרמנים על דרום צרפת בנובמבר 1942 שוב הוחרפו התקנות. לבד מכמה מקרים יוצאים מן הכלל, שנקבעו לילדים בלי ליווי בני פחות מ-16, לחולים, לנשים הרות ולבני 65 ומעלה, הוחזרו כול מי שניסו לברוח לש' ובכך הופקרו לגורלם בידי הגרמנים. בכול זאת הצליחו להיכנס לש' אלפי בני-אדם, במיוחד בשנת 1943, 'כניסה שחורה', כלומר בלתי לגלית. עוד בעיה נוצרה עם השתלטות הגרמנים על מרכז איטליה וצפונה בספטמבר 1943. בין יותר מ-20,000 האיטלקים שעברו את הגבול, וביניהם 10,000 פרטיזנים היו כמה אלפי יהודים. בסך-הכול נכנסו לש' בשנים 1940-1945 רבבות פליטים, ובפברואר 1945 הגיע מספרם ל-115,000, כמחציתם אנשי צבא. בצד הפליטים היהודים היחידים הגיעו ב-1944 1,684 יהודים הונגרים מברגן-בלזן בטרנספורטים מיוחדים, ו-1,200 מטרזינשטט ב-1945. השחרורים הללו היו פרי המשא-

ומתן שנוהל לקראת סוף המלחמה עם הינריך הימלר על שחרור יהודים, ביניהם אותם ששחררו מהונגריה ב'רכבת קסטנר' (ראה קסטנר, ר'ה) והועברו לברגן-בלזן.

כקיבוצי יהודים אחרים התגייסו גם יהודי ש' לעזרת הפליטים. ועדי הסיוע השונים התארגנו בארגון גג, ה'איגוד השווייצי היהודי לעזרת היהודים', שדאג למגורים ולתזונה לפליטים, ניסה להשיג להם תעסוקה, אירגן קורסים להסבת מקצוע והגיש עזרה כספית. סכומי הכסף הגדולים שנדרשו לכך נאספו במגביות, וכן נתמכה הפעולה בידי ה'ג'וינט' ו'היצם'. השלטונות המרכזיים ושלטונות הקנטונים תרמו רק חלק קטן, יחסית, לסכום הכולל של יותר מ-16 מיליון פרנקים שווייציים שהוצאו למטרות ההן.

בש' הניטרלית התרכזו, כאמור, נציגים בין-לאומיים רבים, וכך היתה הארץ למרכז למידע מאירופה הנתונה בידי הגרמנים ומארצות כבושות וגרורות. בצד הריכוז הכללי של נציגים מכול העולם, הקימו כול הארגונים היהודיים הגדולים והבין-לאומיים נציגויות בז'נוה. גורמים יהודיים, ובכללם אישים מבין הפליטים היהודים המקומיים, לשכת 'החלוץ' וארגוני נוער, סייעו לקבוצות של פליטים ובייחוד נוער וילדים. במרכזים ההם הצטבר המידע על גורלם של הקיבוצים היהודיים שבשלטון הנאצים ובארצות שבהשפעתם. הידיעות על השמדת המוני יהודים הגיעו לש' ומשם הועברו ידיעות על כך למדינות מערב החופשיות. באוגוסט 1942 הגיעה לנציג הקונגרס היהודי העולמי בז'נוה, גרהרד ריגנר (ראה ריגנר, מברק), ידיעה על רציחת יהודים בגז, והוא העביר אותה באמצעות הקונסול הבריטי למערב, אך היא נתקבלה שם באי-אמון. בז'נוה אף נעשו נסיונות להגיש עזרה ולפתוח אפשרויות של הצלה על-ידי הבטחת רשיונות עלייה לארץ-ישראל והשגת דרכונים לארצות באמריקה הלטינית. גם הנסיונות לנהל משא-ומתן עם הגרמנים על שחרור היהודים נתמכו בידי יהודים מקומיים וזרים בש'. בהונגריה פעל בעניין זה הקונסול השווייצי קרל לוץ ששיתף פעולה עם ראול ולנברג בהצלת היהודים בבודפשט.